VIKIPEEDIA

Tigree keel

See artikkel vajab toimetamist. *(November 2018)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Tigree_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Tigree keel kuulub afroaasia keelkonna semi ehk semiidi harusse. [2] Peamiselt kõnelevad seda keelt tigreed. Levinud Eritreas ja osaliselt Sudaanis, kus seda kutsutakse khasaks, hiljuti läks Sudaanis tigree keelele üle osa beni-ameri suguharust. [1]

Tigree keel ('ትግረ tigre *või* ትግሬ tigrē)	
Kõneldakse	Eritreas, Etioopias, Sudaanis, Djiboutis
Kokku kõnelejaid	1 290 000 (Eritreas) [1]
Keelesugulus	Semi Lõuna-Semi Etioopia Põhja-Etioopia **Tigree keel**
Keelekoodid	
ISO 639-2	tig
ISO 639-3	tig

Sisukord

Keele levila

Ajalugu

Tigree keele foneetika iseloomulikud jooned

Grammatika eripärad
- Afiksid
- Sõnade järjekord
- Sõnade eristamine soo järgi
- Käänded
- Omadussõnad
- Ainsus ja mitmus

Veel keelenäiteid
- „Olema“
- „Olema“ minevikuvorm
- „Omama“
- „Omama“ minevikuvorm naissoost nimisõnaga

Arvsõnad 1–10

Kirjasüsteem
- Etioopia kirjasüsteem
- Kohandatud geezi kiri

Viited

Keele levila

2016. aasta andmete põhjal on tigree keelt kõnelevaid tigree rahvusest isikuid Eritreas 1 290 000 ning see arv kasvab. [1] Tigreed elavad valdavalt Lääne-Eritreas Sudaani läheval paikneval maa-alal, samuti kesk- ja lääneplatool ning Punase Mere kaldal, mis jääb Zulast põhja poole.

Ajalugu

Ajalooliselt on tigree lähedane vana-etioopia väljasurnud keelele geez, mida praegu kasutatakse vaid kultuskeelena Etioopia kristlikes kirikutes. Geezi tähestikule on tigrees lisandunud vaid konsonandid č, š, ž ja ŋ. Kirjanik Edward Ullendorff kirjutas, et kui geezi keelt võrrelda ladina keelega, siis tigree vasteks oleks hispaania keel. Alates 19. sajandist kasutatakse tigree kirjakeeles etioopia märgisüsteemi, mille juurutasid piibli tõlkimiseks rootsi misjonärid. 1990. aastast mindi üle tigreele kohandatud etioopia kirjaviisile, mõningad sümbolid välja arvatud. Kirjamärk kujutab endast kaas- ja täishääliku ühendit. Mõningad märgid on omavahel nii sarnased, et nende eristamiseks peab olema väga tähelepanelik. [1]

Tigree keele foneetika iseloomulikud jooned

- Piiratud arv täishäälikuid (algselt a, i, u pikad ja lühikesed vormid; tänapäeval on hakanud täishäälikuid lisanduma)
- Kolme liiki kaashäälikute olemasolu: helilised, helitud ja emfaatilised (tunderõhulised)
- Kõnes arvukate kurguhäälikute kasutamine: farüngaalsed (neelu tagaseina ja keelejuure vahel moodustatavad) ja uvulaarsed (kurgunibu abil moodustatud) kaashäälikud [2]
- Esineb sõnu, mida saab eristada vaid konsonantide pikkuse järgi (selliseid paare on üksikuid)

Grammatika eripärad

Afiksid

Tegusõna ja tegusõnast tuletatud nimisõna tüvi koosneb tavaliselt 3-st peamist mõtet kandvast häälikust. Lisatud afiksid täpsustavad sõna tähendust või näitavad grammatilisi seoseid. [2]

Arf – sa puhkad (m.s.)

Arfi – sa puhkad (n.s.)

Arfo – te puhkate

Sõnade järjekord

Tegusõna asetseb tavaliselt lause lõpus. [2]

Zahra ketab qerat – Zahra raamat ta luges (n.s.) – Zahra luges raamatut

Fkak jeridet qera – Fikak ajaleht ta luges (m.s.) – Fikak luges ajalehte [3]

Sõnade eristamine soo järgi

Nimisõnad jagunevad mees- ja naissoost sõnadeks. Naissoost sõnu eristatakse spetsiaalse liite abil, kuid mõnikord tehakse neil vahet ka vastavalt kokkuleppele. [2]

Mders – õpetaja (m.s.)

Mderset – õpetaja (n.s.) [4]

See (*this*) –

Ela (n.s)

Eli (m.s) [5]

Ela banderetna ta – See on meie lipp

Eli debr Abi tu – See mägi on suur [5]

Naissoost sõnadel on tihti sufiks "t".

adök (m.s); **edghet** (n.s) – eesel;

cöleb (m.s); **cölbet** (n.s) – koer;

cadma (m.s); **cadmaiet** (n.s) – ettekandja;

mamba (m.s) – lord, isand; **mambait** (n.s) – daam.

Käänded

Tigree keeles on kolm käänet: nimetav, omastav ja sihitav. On kasutusel ainsus, kaksus ja mitmus, kusjuures viimase asemel kasutatakse sageli mitmesuguseid kogunimesid (tervikut moodustavate üksuste kogumit märkivaid nimisõnu; nt mets, inimgrupp). [2]

Omadussõnad

Omadussõnadel on samuti mees- ja naissoost vormid. [2]

Reym – pikk (m.s.)

Reyam – pikk (n.s.) [6]

Ainsus ja mitmus

negus – kuningas; **negüs** – kuningad;

ualed – tüdruk; **ualid** – tüdrukud;

mähör – varss; **amhur** – varsad;

nebi – prohvet; **nabiat** – prohvetid;

beghät – lammas; **avāghe** – lambad;

hog – jalg; **hanag** – jalad;

ezen – kõrv; **ésenz** – kõrvad;

saat – tund; **saatat** – tunnid;

anöf – nina; **anfotat** – ninad;

hödai – pulm; **hözuiom** – pulmad;

ab – isa; **avec** – isad;

cochöb – täht; **cauachib** – tähed;

gāne – välismaalane; **ganötat** – välismaalased;

rass – pea; **ares** – pead;

sefes – käpp, kabi; **atsfar** – käpad, kabjad;

kaböd – kõht; **acbud** – kõhud.

Veel keelenäiteid

ana – mina;

enta – sina (m.s);

enti – sina (n.s);

hötu – tema, see (m.s);

höti – tema, see (n.s);

hénna – meie;

öntu – teie (m.s);

öntön – teie (n.s);

höntom – nemad (m.s);

hötem – nemad (n.s).

„Olema“

ana halleco (o) tu – mina olen; **ihalleco** – ma ei ole;

enta halleco (o) tu – sa oled (m.s); **ihalleco** – sa ei ole;

enti hallechi tu – sa oled (n.s); **ihalleco** – sa ei ole;

hötu halla tu – ta on (m.s); **ihalla** – ta ei ole (m.s);

höta hallet tu – ta on (n.s); **ihallet** – ta ei ole (n.s);

henna hallena tu – me oleme; **ihallena** – me ei ole;

entum hallecum tu – teie olete (m.s); **ihallecum** – teie ei ole (m.s);

entim hallechen tu – teie olete (n.s); **ihallecum** – teie ei ole (n.s);

hötön hallaa tom – nemad on (m.s); **ihallao** – nemad ei ole (m.s);

hötön halleia ten – nemad on (n.s); **ihallao** – nemad ei ole (n.s).

„Olema“ minevikuvorm

...alco – ma olin; **iálco** – ma ei olnud;

...alca – sa olid (m.s); **iálca** – sa ei olnud (m.s);

...alchi – sa olid (n.s); **iálca** – sa ei olnud (n.s);

...ala – ta oli (m.s); **iála** – ta ei olnud (m.s);

...alet – ta oli (n.s); **iállet** – ta ei olnud (n.s);

...alma – me olime; **iálna** – me ei olnud;

...alcum – sa olid (m.s); **iálcum** – sa ei olnud (m.s);

...alchen – sa olid (n.s); **iálcum** – sa ei olnud (n.s);

...alan – nad olid (m.s); **iálou** – nad ei olnud (m.s);

...alaia – nad olid (n.s); **iáleia** – nad ei olnud (n.s).

„Omama“

Uoro chitab bi-e – Mul on raamat;

Uoro chitab bö-ca – Sul (m.s) on raamat;

...be-chi – sul (n.s) on;

...bu – tal (m.s) on;

...ba – tal (n.s) on;

...be-na – meil on;

...be-cum – teil (m.s) on;

...be-chin – teil (n.s) on;

...bom – neil (m.s) on;

...ben – neil (n.s) on.

„Omama“ minevikuvorm naissoost nimisõnaga

Hatte bēt álet-ölie – mul oli maja;

Hatte bēt álet-ölca – sul (m.s) oli maja;

...el-chi – sul (n.s) oli maja;

...ált-öllu – tal (m.s) oli;

...el-la – tal (n.s) oli;

...ált-ölma – meil oli;

...ált-elcum – teil (m.s) oli;

...el-cön – teil (n.s) oli;

...ált-ölum – neil (m.s) oli;

...ált-ölen – neil (n.s) oli.

Arvsõnad 1–10

Number	Arvsõna
1	hante'
2	kille
3	tsales
4	'arbas
5	chamus
6	suss
7	sebeae
8	tsaman
9	tisses
10	sassur

[7]

Kirjasüsteem

Etioopia kirjasüsteem

Järgnevad tabelid tähistavad üldist etioopia kirjasüsteemi, mida on algselt kasutatud geezi keeles. Iga märk on silp (konsonant + täishäälik), välja arvatud märgid kuuendas veerus (ə), milles esineb kas konsonant + täishäälik ə või puudub täishäälik täielikult. [8]

Lisaks põhimärkidele on tuletatud neli rida märke, mis tähistavad pehmeid huultega moodustatavaid suulae häälikuid. Nendeks häälikuteks on /k/, /g/, /q/ ja /h/, mida hääldatakse alati torus huultega. [8]

Kohandatud geezi kiri

Siin esineb geezi kiri, mida on pisut muudetud, et oleks võimalik seda tigree keeles kasutada.

Viited

1. [1] (http://www.ethnologue.com/language/tig) Tigré
2. [2] (http://www.languages-study.com/semitic.html) Semitic languages
3. [3] (http://www.people.vcu.edu/~gasmerom/Eritrean_languages/tigre/lesen6.html) M. Kekia. Lesson 6, Word Order
4. [4] (http://www.people.vcu.edu/~gasmerom/Eritrean_languages/tigre/lesen1.html) Omar M. Kekia. Lesson 1, The Pronoun
5. [5] (http://www.people.vcu.edu/~gasmerom/Eritrean_languages/tigre/lesen14.html) Omar M. Kekia. Lesson 14, This, These, That, Those
6. [6] (http://www.people.vcu.edu/~gasmerom/Eritrean_languages/tigre/lesen2.html) Omar M. Kekia. Lesson 2, Pronouns
7. [7] (http://archive.org/stream/cu31924006049591/cu31924006049591_djvu.txt) Vocabulary of the Tigré Language
8. [8] (http://www.ancientscripts.com/ethiopic.html) Ethiopic

---

Pärit leheküljelt "https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Tigree_keel&oldid=5346820"

Selle lehekülje viimane muutmine: 09:52, 7. juuni 2019.

Tekst on kasutatav vastavalt Creative Commonsi litsentsile "Autorile viitamine + jagamine samadel tingimustel"; sellele võivad lisanduda täiendavad tingimused. Täpsemalt vaata Wikimedia kasutamistingimustest.